

ПЕДАГОГІКА ВИЩОЇ ШКОЛИ

DOI 10.33930/ed.2019.5007.30(1)-3

УДК 159.923

ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ СУБ'ЄКТІВ СПОРТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

GENDER ASPECTS IN THE FORMATION OF PROFESSIONAL ORIENTATION OF SUBJECTS OF SPORTS ACTIVITIES

Т. М. Булгакова
Г. В. Жукова

Актуальність теми дослідження. Гендерний підхід розглядається через призму соціокультурних уявлень, особистісних запитів, потреб і гендерних стереотипів поведінки. Гендерна компетентність націлена на вирішення питань гендерної соціалізації, яка є важливою складовою ідентифікації хлопчика чи дівчинки. У педагогічній діяльності потрібна орієнтація на систему взаємопов'язаних гендерних понять, ідей і способів поведінки, які забезпечують розвиток самореалізації дитини. Особливості гендерної диференціації і ідентифікації забезпечують ціннісне відношення представників обох статей один до одного у спортивній діяльності.

Постановка проблеми. Одним із основних проблемних орієнтирів сучасності є прискорене розмивання ідентичності гендеру як сукупності сутнісних ознак особистості. Чи впливають гендерні стереотипи на професійну спрямованість суб'єктів спортивної діяльності?

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження В. Воронової [3], О. Курдибахи [5], Т. Петровської [6], О. Щотки [8] та ін. вказують на диференціацію та ідентифікацію гендерних стереотипів, зокрема у спортивній діяльності.

Постановка завдання. Взаємодія в спортивному мікросередовищі орієнтована на формування та затвердження практики, що залежить від

Urgency of the research. The gender approach is considered through the prism of social and cultural ideas, personal needs, exigencies and gender stereotypes of behaviour. Gender competence is aimed at addressing gender issues. It's an important component of identifying a boy or a girl. Orientation to a system of interrelated gender concepts, ideas and ways of behaviour that ensure the development of the child's self-realization is needed in pedagogical activity. Features of gender differentiation and identification provide the value attitude of representatives of both sexes to each other in sports activities.

Target setting. One of the main problems of modernity is the accelerated progradation of gender identity as a set of essential personality traits. Do gender stereotypes affect the professional orientation of subjects of sports activities?

Actual scientific researches and issues analysis. Studies by V. Voronova [3], O. Kurdybacha [5], T. Petrovska [6], O. Shchotka [8] and others indicate the differentiation and identification of gender stereotypes, in particular in sports.

The research objective. Interaction in the sports microenvironment is focused on the formation and approval of practice, which depends on the possibilities of

-можливостей самореалізації особистості. Гендерний аспект життєдіяльності та врахування статевих особливостей проектується на освіту, організацію занять суб'єктів спортивної діяльності. В основі гетерогенного суспільства знаходиться гендерна компетентність особистості, сутність якої, у тому числі, залежить від педагогічної практики у закладах освіти.

Вклад основного матеріалу. Гендерні стереотипи уплітаються у відносини у суспільстві, відображають гендерні відмінності, закріплюють традиційні гендерні ролі. Поняття гендерного стереотипу означає здатність людини узагальнено оцінювати відносини людей у навколишньому світі і служить підставою для умовиводів і некритичних висновків. Позитивна функція стереотипів полягає у тому, що людина зможе навіть при обмежених даних швидко реагувати на зміни, які відбуваються. Процес пізнання є відображенням об'єктивної реальності, у якій найчастіше стереотипи впливають консервативно, формуючи помилкові знання і уявлення, які, в свою чергу, негативно позначаються на процесах міжособистісної взаємодії.

Висновки. У гендерній науці процес конструювання відмінностей пов'язаний з процесом гендерної компетентності. Гендерною компетентністю є процес засвоєння людським індивідом певної системи знань, норм і цінностей, що дозволяють йому функціонувати як повноправний член суспільства. Вона включає як контрольовані процеси цілеспрямованого впливу на особу, так і стихійні процеси, які впливають на її формування. Основними інститутами і агентами соціалізації є родина, школа, група однолітків, спортивна секція. В цілому це те середовище, в якому відбувається процес засвоєння, сприйняття і відтворення відповідних гендерних стандартів.

Ключові слова: гендерні ролі, гендерні стереотипи, навчально-виховне середовище, суб'єкти спортивної діяльності.

individual's self-realization. The gender aspect of life and consideration of sexual characteristics is projected on education, organization of subject of sports activities. At the centre of a heterogeneous society is the gender competence of the individual, the essence of which, inter alia, depends on pedagogical practice in educational institutions.

The statement of basic material. Gender stereotypes are intertwined in relations in society, reflect gender differences, and consolidate traditional gender roles. The concept of gender stereotype means the ability of a person to generally assess the relationships of people in the world and is the basis for inferences and uncritical conclusions. The positive function of stereotypes is the person will be able to react quickly to the changes even with limited data. The process of cognition is a reflection of objective reality, in which stereotypes often have a conservative effect. They form erroneous knowledge and ideas, which negatively affect the processes of interpersonal interaction.

Conclusions. The process of constructing differences in gender science is linked to the process of gender competence. It's the process of assimilation by a human individual of a certain system of knowledge, norms and values that allow functioning as a full member of society. It includes both controlled processes of purposeful impact on the personality, and spontaneous processes that affect its formation. The main institutions and agents of socialization are family, school, peer group, sports section. In general, this is the environment in which the process of assimilation, perception and reproduction of the corresponding gender standards takes place.

Keywords: gender roles, gender stereotypes, educational environment, subjects of sports activity.

Актуальність теми дослідження. Наразі відбувається зміна пріоритетів в статево-рольовій поведінці під час занять спортом, з'являються практики реалізації різноманітного гендерного репертуару і тенденція до розвитку гендерної ідентичності як на рівні індивідуальності, так і на рівні трансформації норм суспільства. На кожному віковому етапі перед чоловіками і жінками стоять завдання, які визначаються видом спорту. Від них соціальні інститути, групи однолітків і найближче соціальне оточення чекають прилучення до певного рівня культури, правил взаємин статей. Гендерна компетентності відводить основну роль в становленні особистості гендерній ідентифікації і вважає її основним механізмом в розвитку людини і у спортивних досягненнях.

Постановка проблеми. Гендерні стереотипи і формування гендерних ролей є соціокультурними та реляційними конструкціями, які розробляються і впроваджуються в мережу груп індивідів, соціальні взаємодії і соціальні відносини. У сфері сім'ї гендерні стереотипи і формування гендерних ролей є результатом гендерної соціалізації, диференційованої родинним середовищем і відносинами батьків з дітьми. Навчально-спортивне середовище, збалансоване урахуванням гендерних факторів, може прийняти стратегію обліку гендерної проблематики і позитивної ролі засобів масової інформації, подолати гендерні стереотипи та зменшити їх вплив на формування гендерних і соціальних ролей.

Аналіз досліджень і публікацій. Грунтуючись на гендерному поділі соціальних ролей, чоловіки і жінки часто представлені стереотипно відповідно до ознак, які вони мають в силу свого біологічного складу. Учені Дж. Арчер [9], Х. Дігель [11], О. Полякова [7], Т. Шевченко [7] під гендерною компетентністю розглядають уявлення про призначення чоловіків і жінок у суспільстві, особливості жіночої і чоловічої індивідуальності.

Постановка завдання. Засобом отримання нового знання про гендерну компетентність стає родина, де основна тенденція полягає в тому, що гендерний вимір вноситься на початку життя дитини. Під час дорослішання і розширення середовища життєдіяльності дитина збагачує свої гендерні знання за допомогою ефективного навчання, виховання і позитивної соціалізації. Дослідження, присвячені гендеру, вивчають роль жінки і чоловіка в суспільстві, їх призначення, підкреслюючи статусність їх позицій, ієрархічність і субординованість. У сучасному вихованні виникає необхідність в перегляді підходів до участі жінок у розвитку і подоланні негативного впливу під час навчання, виховання і занять спортом. З цією метою з'являються дослідження, спрямовані на виокремлення різних потреб чоловіків і жінок. Гендерний підхід у навчально-спортивному середовищі має потенційні розвивальні можливості, сприяє профілактиці несприятливої дії чинників мезосередовища, забезпечує підвищення працездатності. Отже, метою дослідження є розкриття специфіки розвитку гендерних ролей в навчально-виховному процесі суб'єктів спортивної діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основна увага в формуванні гендерної компетентності приділяється ролі родини. Прищеплення гендерних стереотипів, збереження, зміцнення та увічнення гендерної диференціації і соціалізації відбувається під час гендерного поділу у навчально-виховному середовищі, умовах праці,

спортивній сфері. На розвиток гендерних ролей впливають гендерні відмінності, які розвиваються в процесі соціалізації, посилюючись в підлітковому віці.

При народженні (або під час використання ультразвукового дослідження) новонародженому визначають стать і починається соціалізація гендерної ролі, яка визначається батьківськими і культурними очікуваннями. Сім'я як передовий засіб спілкування передає спрощені ярлики і глибоко вкорінені повідомлення, які вважаються специфічними для жіночої та чоловічої статі. У навчально-виховному середовищі дівчаткам і хлопчикам продовжують призначатися різні зразки для наслідування відповідно до традиційних. Так само на основі набору фізичних якостей і психологічних характеристик, визначених первинними середовищами, суспільство відмічає завдання, які відомі як гендерні стереотипи.

Стереотипність – це акт засудження кого-небудь на основі сприйняття групи, до якої він належить. Іншими словами, це “неусвідомлене або усвідомлене застосування (точних або неточних) знань групи при оцінці члена групи” [1]. Стереотип – це думка, якої дотримується одна людина або кілька людей, щоб зробити надмірну узагальненість характеристик цієї групи. Через стереотипи люди класифікуються відповідно до загальних для них характеристик, включаючи стать, вік, расу, етнічну приналежність, мову, релігію і т. ін. У соціологічній дискусії стереотипність тісно пов'язана з упередженим судженням, що характеризується жорстким та ірраціональним узагальненням всієї спільності людей. Зокрема, гендерні стереотипи – це глибоко вкорінені уявлення про характеристики чоловіків і жінок, які підтримують наступність конкретних гендерних ролей.

Батьки, сиблінги, однолітки, вчителі, тренери навчають хлопчиків і дівчаток гендерної поведінки, цінностей і ролей, які очікуються або необхідні для успішного життя їх у культурному середовищі. Діти приходять до розуміння гендерної ролі частково завдяки своєму досвіду гендерної соціалізації, яка включає в себе як явні, так і неявні повідомлення. Відповідно, гендерні відмінності в досягненнях частково пов'язані з відмінностями в соціалізації хлопчиків і дівчаток в сфері освіти та спорту. Мало відомостей про відверті гендерно-диференційовані актуалізації, які діти отримують під час навчання академічних професій. Однак, можна вказати, що більше половини дівчаток відчували явний академічний сексизм, тобто існують повідомлення про вразливі або інші негативні висловлювання оточуючих щодо здібностей в математиці, природничих науках або комп'ютерах тільки тому, що вони жінки [2]. Проте, ступінь, в якій ці явні гендерні ознаки впливають на досягнення і пояснюють переваги хлопчиків в області математики і науки, не конкретизована.

Щоб вивчити особливості “вмінь бути ефективними в системі міжстатевої взаємодії” [5], тобто гендерну компетентність, ми наголосимо на деяких орієнтирах. Різниця гендерних відмінностей в світлі первинних даних підкреслюються респондентами у великій кількості, які виявляються в цій області серед хлопчиків і дівчаток. Також існують відмінності в культурній та психологічній сферах, де поведінкові аспекти відіграють домінуючу роль. Покоління людей прищеплюють гендерну

компетентність разом із ідентифікацією з народження. У світлі гендерних відмінностей чоловіки позначені хоробрими, що із давнини прищеплювалося через розповіді про героїчних предків. Нашадки-чоловіки повинні діяти традиційним чином, відповідаючи спрямуванням своєї культури. Жінок, навпаки, вчать на прикладах з минулого бути емоційними і делікатними. Крім того, жінки в більшості своїй самі наполягають на такій перспективі з точки зору збереження традиційних норм. Зазвичай чоловіки мали виявляти агресію і хоробрість, що відображало їх домінування, зверхність, лідерство. Жінок учили бути покірними і слухняними.

Гендерна компетентність відображається у гендерній соціалізації і є засобом створення гендерних відмінностей, за допомогою яких люди дізнаються про своє призначення. В ході соціалізації, що проводиться в закладі освіти, наставники беруть до уваги стереотипні зображення таких відмінностей, розглядаючи вихованців як хлопчиків і дівчаток, де індивідууми соціалізуються відповідно до соціальних і культурних понять – стереотипів. Можна сказати, що “різне навчально-спортивне середовище, гендерна соціалізація в мікросередовищі призводять до розвитку гендерних стереотипів, що ще більше підкреслює традиційні чоловічі і жіночі гендерні ролі” [4].

Гендерна компетентність суб'єктів спортивної діяльності створює відмінності у міжгендерній взаємодії. Хлопчики в основному намагаються домінувати, контролювати і знайти відповідь на питання: “Я краще за тебе?” Вони намагаються представити себе сильними і незалежними. Так само вони встановлюють свій домінуючий соціальний статус, продовжуючи і використовуючи чоловічу автономію, щоб зберегти свою позицію в довгостроковій перспективі. На відміну від хлопчиків, дівчатка намагаються встановити і підтримувати свої стосунки, де вони часто задають питання: “Я тобі подобаюся?” Оскільки хлопчики і дівчатка хочуть висловлювати і спрямовуватися на дещо різні речі, то вони можуть почати уникати один одного. Дівчаткам не завжди подобаються “чоловічі” види спорту, їм не подобається домінування хлопчиків і тому вони вибирають тільки дівчаток в якості друзів. Хлопчики не готові прийняти жіночі образи і навіть соромляться цього, тоді як дівчатка можуть природним чином застосовувати чоловічу стратегію. Хлопчики завжди хочуть бути активними і конкурентоспроможними і, здається, менш зацікавлені в тому, щоб заводити друзів і налагоджувати стосунки.

Сучасні дослідження вказують на те, що жінки прагнуть бути в усьому на рівні чоловіків, бути агресивними і жорстокими, досягати тих самих результатів у всіх видах спорту [12]. Наявні розбіжності існуючих відмінностей чоловіків і жінок в поведінці, стилях вирішення конфліктних ситуацій, особливостях впливу на оточуючих. Особистісні особливості чоловіків і жінок мають специфіку внутрішніх умов, індивідуальне сприйняття, виробничі та інтерперсональні протиріччя, незалежно від їх виду, спрямованості і складу учасників. Весь спектр виявлених гендерних відмінностей є першопричиною організаційних протиріч. Тобто конкретні особистості з їх інтересами та індивідуальними особливостями зазвичай зумовлюють появу, розростання і ескалацію стереотипів. Суто особистісне сприйняття індивідом обумовлених внутрішніх особливостей та характеристик особистості пояснюється об'єктивними причинами і

соціальними факторами, що призводять до непорозуміннь між гендерами. При цьому не заперечується наявність, як позитивних, так і негативних проявів щодо розуміння гендерної стереотипності.

Диференційоване дослідження дівчаток і хлопчиків у процесі навчання дозволило вказати на те, що, з точки зору вчителів, більшість учениць мають гірші знання у точних науках, аніж учні [10]. Потрібно більш детально розглядати позитивні і негативні фактори, виявляти джерела несправедливих суджень і знаходити способи запобігання причин, що ведуть до сексизму. Між чоловіками і жінками існують не тільки біологічні відмінності, але й безліч інших, які обумовлені соціальними ролями, формою діяльності, різницею поведінки і психологічними характеристиками індивідів. Процес шкільного навчання і виховання зазвичай не враховує статевий диморфізм, психофізіологічні особливості індивідуальності. Індиферентність освіти до гендерних розходжень виражається не тільки в спільності навчання, але і в змістовній безадресності. У разі невідповідності педагогічних впливів біологічним і психофізіологічним особливостям дитини, дівчатка і хлопчики приймають невласливу їм стратегію статевої поведінки, що перешкоджає становленню їх гендерної ідентичності.

Для типово чоловічої поведінки характерні активність, агресивність, рішучість, прагнення до змагання і досягнення успіху, здатність до творчої діяльності, розсудливість, для жіночої – пасивність, нерішучість, залежна поведінка, конформність, відсутність логічного мислення і спрямованості до досягнення мети, успіху, а також велика емоційна домінантність поведінки. Стать людини довгий час вважалася фундаментом і першопричиною психологічних, соціальних ролей і форм діяльності, на основі яких людські істоти визначалися як чоловіки і жінки.

Одними з базових педагогічних умов формування гендерної компетентності виступають індивідуальний стиль тренера, його стиль навчання. Від його професійної компетентності залежать орієнтація програм і методик навчання конкретному виду спорту, створення сприятливих умов для всебічного розкриття здібностей учнів і ситуації успіху. В сучасних умовах гендерна компетентність передбачає навчання і виховання учнів, яке здійснюється в контексті життєдіяльності, що виходить за межі навчально-виховного процесу, ефективного використання позитивного потенціалу освітнього простору для розвитку, самовдосконалення індивідуальності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, у понятті “гендерна компетентність” відображені розповсюджені норми гендерно специфічної поведінки, яка віддзеркалює взаємодію чоловіків і жінок. Можна виокремити такі аспекти гендерної компетентності: правильна гендерна ідентифікація у родині; підготовка молодого покоління до гендерно шанобливих відносин між статями, виховання культури у стосунках; знання наукових понять про біологічні і соціальні проблеми статі, особливості розвитку і поведінки чоловіків і жінок. За допомогою гендерної компетентності можна закласти уявлення про самореалізацію особистісного потенціалу, стимулювати до самовдосконалення жіночої і чоловічої індивідуальності, підвищення самооцінки, сформувані моделі культурно гендерної поведінки, формувати здатності до самоактуалізації. Гендерна компетентність

повинна вести до засвоєння навчально-спортивних правил, знань, умінь і засобів із вираженою гендерною складовою. Гендерні знання дозволяють індивіду бути ефективним в навколишньому світі, вибирати відповідні спортивні пріоритети, визначати особливості реагування на гендерну нерівність. Спроможність опиратися дискримінаційним ефектам, сприяти партнерським спортивним відносинам, уникати маніпулятивного стилю співіснування під час спортивних занять і змагань можна назвати гендерним підходом. Оскільки на життєвому шляху кожної людини неминуче будуть зустрічатися перешкоди і труднощі, здатність їх конструктивного подолання з найменшими втратами за допомогою звичних схем гендерної компетентності має стати необхідною характеристикою особистості.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми. Особливо перспективними напрямками подальшої роботи вважаємо дослідження засобів гармонізації міжгендерного діалогу суб'єктів спортивної діяльності, який може сприяти повнішому розкриттю особистісного потенціалу чоловіків і жінок, ефективному використанню творчих задатків кожного індивіда.

Список використаних джерел:

1. Блинова, ОЄ 2015. 'Роль соціальних стереотипів у становленні світоглядних орієнтацій особистості', *Психологія і особистість*, № 2 (1), с. 58–70.
2. Власова, ОП 2010. 'Деякі аспекти відношення до гендерної рівності в системі вищої освіти України', *Українознавчий альманах*, № 4, с. 39–42.
3. Воронова, ВІ 2019. Психологія спорту, Київ: *Олімпійська л-ра*, 271 с.
4. Круцевич, ТЮ & Марченко, ОЮ 2020. 'Концептуальні підходи в дослідженнях гендерної диференціації у фізичному вихованні', *Теорія і методика фізичного виховання і спорту*, № 2, с. 85–94. Доступно: <<https://doi.org/10.32652/tmfvs.2020.2.85-94>>. [15 Січня 2021].
5. Курдибаха, ОМ 2017. *Психологічні особливості гендерної соціалізації підлітків в умовах позашкільних навчальних закладів*. Дисертація кандидата наук, *Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України*, Київ, 228 с.
6. Петровська, ТВ 2015. Майстерність спортивного педагога, Київ: *Олімпійська л-ра*, 184 с.
7. Шевченко, Т & Полякова, О 2019. 'Соціально-педагогічні умови формування гендерної компетентності батьків-вихователів дитячих будинків сімейного типу', *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, № 6 (90), с. 307–325.
8. Щотка, ОП 2019. Гендерна психологія, Ніжин: *Видавець Лусенко ММ*, 358 с.
9. Archer, J & Lloyd, B 2002. *Sex and Gender*, Cambridge: *University press*, 295 p.
10. Ceci, SJ & Wendy, M & Williams. 2011. Understanding Current Causes of Women's Underrepresentation in Science. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, № 108, с. 3157–3162.
11. Diegel, H 1995. *Sport in changing society – sociological essays*, Schorndorf: *Verlag Karl Haufmann* 200 p.
12. Kennair, LEO & Bendixen, M & Buss, DM. 2016. Sexual regret: Tests of competing explanations of sex differences. *Evolutionary Psychology*, № 14 (4), с. 1-9.

References:

1. Blinova, OYe 2015. 'Rol socialnih stereotipiv u stanovlenni svitoglyadnih oriyentacij osobistosti (The role of social stereotypes in the formation of worldview orientations of the individual)', *Psihologiya i osobistist*, № 2 (1), s. 58–70.

2. Vlasova, OP 2010. 'Deyaki aspekti vidnoshennya do gendernoyi rivnosti v sistemі vishoyi osviti Ukraini (Some aspects of the attitude to gender equality in the system of higher education in Ukraine)', *Ukrayinoznavchij almanah*, № 4, s. 39–42.
3. Voronova, VI 2019. *Psihologiya sportu (Psychology of sport)*, Kiyiv: *Olimpijska l-ra*, 271 s.
4. Krucevich, TYu & Marchenko, OYu 2020. 'Konceptualni pidhodi v doslidzhennyah gendernoyi diferenciaciyi u fizichnomu vihovanni (Conceptual approaches in studies of gender differentiation in physical education)', *Teoriya i metodika fizichnogo vihovannya i sportu*, № 2, s. 85–94. Dostupno: <[https://doi.org/10.32652/tmfvs.2020.2.85–94](https://doi.org/10.32652/tmfvs.2020.2.85-94)>. [15 Sichnya 2021].
5. Kurdibaha, OM 2017. *Psihologichni osoblivosti gendernoyi socializaciyi pidlitkiv v umovah pozashkilnih navchalnih zakladiv (Psychological peculiarities of adolescents' gender socialization in conditions of non-school educational institutions)*. Disertaciya kandidata nauk, *Institut psihologiyi imeni G. S. Kostyuka NAPN Ukraini*, Kiyiv, 228 s.
6. Petrovska, TV 2015. *Majsternist sportivnogo pedagoga (Sports pedagogue skill)*, Kiyiv: *Olimpijska l-ra*, 184 s.
7. Shevchenko, T & Polyakova, O 2019. 'Socialno-pedagogichni umovi formuvannya gendernoyi kompetentnosti batkiv-vihovateliv dityachih budinkiv simejnogo tipu (Socio-pedagogical conditions for the formation of gender competence of parents-educators of family-type orphanages)', *Pedagogichni nauki: teoriya, istoriya, innovacijni tehnologiyi*, № 6 (90), s. 307–325.
8. Shotka, OP 2019. *Genderna psihologiya (Gender psychology)*, Nizhin: *Vidavec Lisenko MM*, 358 s.
9. Archer, J & Lloyd, B 2002. *Sex and Gender*, Cambridge: *University press*, 295 p.
10. Ceci, SJ & Wendy, M & Williams. 2011. Understanding Current Causes of Women's Underrepresentation in Science. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, № 108, c. 3157–3162.
11. Diegel, H 1995. *Sport in changing society – sociological essays*, Schorndorf: *Verlag Karl Haufmann* 200 p.
12. Kennair, LEO & Bendixen, M & Buss, DM. 2016. Sexual regret: Tests of competing explanations of sex differences. *Evolutionary Psychology*, № 14 (4), c. 1-9.